

MARTINA OROŽEN, KULTUROLOŠKI POGLED NA RAZVOJ SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010. – (Mednarodna knjižna zbirka Zora; 74), 529 str.

Мартина Орожен је доајен науке о историји словеначког језика. Поред бројних чланака и студија из те области она је аутор трију књига о словеначком књижевном језику¹. Својом тематском свеобухватношћу и методолошком доследношћу оне сачињавају кохерентан корпус научних текстова који објективно представљају целовиту историју словеначког књижевног језика од Брижинских фрагмената до краја XIX века. У својој најновијој књизи М. Орожен је сакупила студије из задње деценије, које су потврда креативности и деловности тог периода њеног научног стваралаштва.

Уводни гео садржи два текста, који су кључни за адекватно осмишљавање осталих расправа. У аутобиографском есеју „Словеначки језик – моја љубав и мој живот“ М. Орожен приказује свој пут кроз науку у контексту породичних и социокултурних околности у којима је васпитана, издваја студије у Љубљани, када се удубљује у традиције словеначке хуманитаристике, посебно истиче своју вишегодишњу специјализацију у Пољској (1960, 1960–64), где проширује свој славистички видокруг.

У расправи „Словеначки језички развој у светлу системских иновација и језичке креативности“ М. Орожен износи своје теоријске

¹ *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996, *Razvoj slovenske jezikovne misli*. Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2003 (Zora 26).

погледе о механизмима словеначког књижевнојезичког развоја. Њена тежња ка стварању текстоцентричног дијахроног модела подстакнута је разговорима с Витолдом Дорошевским о принципима историјске лингвистике, али настаје и на основу властитог истраживачког искуства. Индуктивни приступ условљава адекватнију селекцију методолошке базе, нарочито у савременој ситуацији хиперпродукције методолошких парадигми у хуманитаристици, од којих многе не аргументују своју иновативност према претходној традицији него је једноставно игноришу. У ствари, ауторка се суочава с проблемом односа између модерних теорија о књижевном језику и традиционалне историјске граматике, у оквиру које су више од једног века књижевни текстови истраживани, а и даље се истражују, на основу упоредно-историјског метода, неомладограматизма и структурализма.

М. Орожен утврђује дијахрони еволуциони модел словеначког књижевног језика који је заснован на деловању два типа чинилаца. С једне стране, ауторка издваја „унутрашњојезичке чиниоце“ ранга фонетских и прозодијских закона и аналогije који по њој преобликују првенствено фонетски и морфолошки систем. Споменуте промене које су релативно спорије и стабилније, а које је објективно утврдила историјска граматика, дефинисане су као израз „језичке иновативности“. Други тип динамичнијих промена, по мишљењу М. Орожен, тиче се првенствено синтаксе и лексике. Оне су повезане с историјским трансформацијама жанровског и стилистичког раслојавања књижевног језика, њих истражује лингвистика текста па су оне израз „језичке креативности“. На основу тих последњих промена у историји словеначког књижевног језика издваја се пет периода од првих очуваних писаних споменика па све до средине XIX века: средњи век, протестантизам, барок, просветитељство и пуристички период.

Сви конкретни стари текстови у књизи анализирани су управо у складу с бинарном опозицијом „језичка иновативност“ vs. „језичка креативност“. На тај начин се у словеначком научном дискурсу отвара тема о обнављању методолошке парадигме историјских књижевнојезичких истраживања, при чему би настојања била усмерена на формирање јединственог интердисциплинарног приступа који би резултате традиционалних историјских истраживања ускладио са модерним теоријама о функционисању језика у социуму.

Прво њојлавље књиге посвећено је језичкој креативности Приможа Трубара. Из његовог обимног опуса ауторка издваја два типа слабо истраживаних текстова, а наиме – фрагменте који предста-

вљају сажет приказ садржаја јеванђељских текстова у преводу Јеванђеља по Матеју (1855) и детаљна тумачења јеванђељских порука у облику полемичких проповеди у *En regishter* (1558). На основу детаљне анализе синтаксичког и лексичког двојства поменутих текстова долази се до закључка о високој обрађености словеначког књижевног израза још у првој деценији његовог формирања. Ауторка тумачи ту привидно парадоксалну чињеницу с хипотезом о постојању усмене богослужбене традиције у периоду од Брижинских одломака до протестантизма с којом се П. Трубар могао упознати радећи седамнаест година као католички духовник.

Поставка о континуираном функционисању усмене форме богослужбеног језика у средњем веку у ситуацији немачко-латинско-словеначког мултилингвизма а исто тако о њеном утицају на целовит даљи развој словеначког књижевног језика до XIX века једна је од главних теза у књизи у корист које се скоро у свим расправама наводи мноштво убедљивих аргумената. У конкретном случају М. Орожен примењује принципе унутрашње реконструкције да би утврдила долењску говорну основицу Трубаровог језика и одступања од ње, преко комплексне социолингвистичке и тематолошке анализе одређује стилистичке особине текстова па на тој основи приступа дијахроној лингвосоциолошкој реконструкцији књижевнојезичког развоја оних периода за које нема очуваних писаних споменика.

У *грујом ѿоїлављу* су приказани молитвени обрасци из XVII–XVIII века на основу трију рукописа – Адама Скалара из 1643. год., *Liber cantionum carniolicarium* (тзв. Калобски рукопис) из 1651. год. и *Vratovske bukvice sv. Roženkranca* Матије Кастелца из 1682. год.

Зборник А. Скалара тумачи се као спојница између Ратешко-Целовшког рукописа (~1380) и штампаних списа М. Пагловца (1734–1765) на горењском дијалекатском простору. У његовом хетерогеном језику ауторка утврђује одређене нормативне тенденције. Текст *Šula tega premišlovana* садржи знатан број архаизама наслеђених из старије писмено непосведочене наддијалекатске горењске норме богослужбеног језика која је формирана у пражупнији Крањ још у XI веку. Истовремено, због његове дијалекатске структурисаности, текст *Brevilokvij* карактерише већа заступљеност горењских говорних црта.

У молитвеним обрасцима Калобског рукописа одражена је писмена пракса на долењској дијалекатској основици. Приликом анализе тог зборника М. Орожен детаљније испитује деловање одређених

транслатолошких чинилаца. Она истиче да су случајеви буквалног превођења и калкирања не само резултат неподударана између морфолошких и синтаксичких категорија исходишног и циљног језика него и израз коректног односа према обредном тексту чији је основни циљ избегавање одступања од смисла оригинала.

У резултату темељног проучавања Братовских буквица М. Каstellца реконструисани су евентуални извори аутора према којима он испољава изразиту самосталност. Приликом стилистичког обликовања текстова он усклађује конвенције старије усмене књижевне традиције, средњовековне фолклорне легендарне религиозне песме и протестантске књижевне норме.

Треће ѿолавље је посвећено кључним етапама из историје словеначког књижевног језика из XVII–XVIII века.

Пре свега М. Орожен се поново осврће на методолошке проблеме истраживања старих словеначких текстова – овога пута на основу Саплетоновог и Скаларовог рукописа из средине XVII века које је у XIX веку проучавао В. Облак. У главним цртама његов младограматичарски приступ резултирао је стварањем динамичног еволуционог модела историјског развоја словеначког говорног језика. Са своје стране интердисциплинарни приступ који заступа М. Орожен омогућава да се у мешовитом језику разматраних текстова идентификују и разграниче предпротестантски од протестантског утицаја а исто тако да се одреде лингвостилистичке законитости у употреби разнодијалекатских особина.

Развојни лук старог крањског књижевног језика који почиње од А. Скалара, а наставља се у XVIII веку, приказан је преко књижевне делатности трију кључних фигура – М. Пагловца, М. Похлина и Ј. Јапља.

У списима М. Пагловца испитује се прелаз између барока и просветитељства у којем долази до помака средишта књижевнојезичког развоја с долењскога на северозападни горењски дијалекатски простор. На основу упоређења Пагловчевих текстова с Далматиновом библијом (1584) и с аналогним списима барокног писца Хиполита доказано је да је М. Пагловец свесно разграничавао долењске од горењских фонетских и морфолошких особина и настојао да ограничи долењске архаизме на синтаксичком и лексичком нивоу.

М. Орожен посвећује посебну расправу и најоригиналнијем филологу из раздобља јозефинизма – Марку Похлину. У последње време су у словенистици његове филолошке идеје предмет целовите ревалоризације. Похлинова концепција о превазилажењу раскорака

између писмене књижевне норме и говорног језика увођењем љубљанског градског говора у књижевну употребу одбачена је од стране његових савременика, што је дуже времена ометало објективно оцењивање његове улоге у стандардизацији словеначког језика. М. Орожен допуњује новим запажањима представе о том још увек недовољно вреднованом словеначком интелектуалцу осврћући се на слабо истражени проблем о стилистичким особинама његових верско-поучних списа.

Врхунац, а истовремено и крај, старог крањског књижевног језика у вези је са јансенистичким преводом Библије према вулгати који је Ј. Јапелъ остварио са својим сарадницима. М. Орожен утврђује допринос словеначког филолога у унификацији горењски усмерене књижевнојезичке норме на основу Далматинове традиције, можда и Острошке библије а исто тако у резултату његових властитих упоредно-историјских запажања.

Четврто поглавље бави се пуристичким периодом у историји словеначког књижевног језика који траје од објављивања граматике Ј. Копитара (1809) до средине XIX века. Словеначка стандардологија поклања посебну пажњу нормативним процесима у световним стиловима и жанровима тог периода, у чијем проучавању велики допринос има и М. Орожен. Овога пута ауторка се усредсређује на језик верско-поучне и теолошке литературе разматраног периода. Упркос томе да представља обиман део књижевне продукције пуристичког раздобља и да се у њему одвијају сложене жанровско-стилистичке трансформације, споменути тип литературе досад није био предмет целовите књижевнојезичке анализе. М. Орожен детаљно истражује језик Ф. Веритија, Ф. Бараге а исто тако посвећује три опсежне студије хомилетичким и хагиографским списима А. Сломшка, од којих се неке испитују по први пут. Ауторка долази до закључка да се успон световне прозе XIX века дугује управо преобличавању књижевне норме уклањањем синтаксичких и лексичких калкова а исто тако реструктурисању жанровског система верске и научно-популарне литературе. Тај закључак не само што оцртава једну нову стандардолошку тему у науци о историји словеначког књижевног језика него пружа могућност за компаративно проучавање словеначког језика и осталих јужнословенских књижевних језика код којих се иста развојна тенденција остварује на специфичне начине.

У оквиру своје начелне интердисциплинарне методолошке усмерености ауторка примењује различите приступе у истраживању

одређеног тематског поља. На пример животописном жанру у словеначком књижевном језику приступа се с обзиром на трансформације стилистичких параметара у барокном и пуристичком периоду, испитује се његова специфика како у индивидуалној језичкој пракси различитих аутора тако и кроз призму нормативних процеса. У расправи о лику св. Мартина у светачким животописима и у лепој књижевности XIX века на основу детаљне тематолошке и социолингвистичке анализе приступа се систематизацији чињеница и појава језичке и социокултурне природе које су релевантне за специфичне стереотипне представе о том свецу у словеначком културном простору датог периода.

Пето њоїлавље носи наслов Ciril-Methodiana. У њему М. Орожен систематизује обимне информације из различитих извора о прослављању св. Ћирила и Методија у словеначком друштву у другој половини XIX века. Ауторка остварује аутентичну реконструкцију свих значајних друштвених догађаја, приказује ћирило-методијевску проблематику у јавном говорништву, у лепој књижевности, научно-популарној, научној литератури и публицистици, оцртава манифестације политичког, екуменског и културног панславизма. Оне су повезане с три главна датума који наилазе на одјек и у осталом словенском свету – 1000-годишњица Панонске мисије (1863, 1867), проглашење црквеног празника св. Ћирила и Методија празником васељенске цркве (1880) и 1000-годишњица Методијеве смрти (1885). У том контексту размотрена је иницијатива С. Шкрабца о увођењу словеначког језика у богослужење укључујући ту и црквено појање, такође је истакнута посебна улога популарних и проповедних списа с Ћирило-Методијевом тематиком А. Сломшка. Детаљно су анализирани и лингвостилистичке особине недовршеног романа о периоду Моравске мисије познатог писца Јосипа Јурчича *Slovenski svetec in učitelj*. Богато фактографским информацијама ово поглавље било би од нарочите користи за историјска и културолошка истраживања о панславизму друге половине XIX века а исто тако, будући да приказује културноисторијски контекст слованизације словеначке књижевнојезичке норме, омогућава адекватнију оцену тог периода у развоју словеначког књижевног језика.

Последње *седмо њоїлавље* књиге фокусирано је на два проблема – на жанровску специфику словеначких црквених песмарица и регионалне варијанте словеначког књижевног језика током XVIII–XIX века.

М. Орожен истражује словеначку црквену песму у погледу њеног садржаја, мотива, композиције и поетских конвенција. Поред

тога она издваја три регионалне језичке варијанте у том жанру – централнословеначки, корушки (у оквиру којег посвећује нарочиту пажњу новооткривеном Тињском рукопису) и панонски, у вези с којим приказује историју и механизме прекмурско-кајкавских контаката и прожимања. Управо у језику словеначких песмарица ауторка уочава битне тенденције у почетној фази обликовања савремене књижевне норме. У Корушкој се формирају две варијанте: 1) старија, наддијалекатска „буковничка“, Драбосњакова и 2) књишка, Гутсманова настала под утицајем крањске норме. Аналогно прекмурска католичка црквена песма ближа је говорном језику, али се истовремено истиче својом већом стилистичком архаичношћу док каснију протестантску песму карактерише већи број књижевних иновација.

Ауторка истиче потребу за даљим комплетним истраживањима жанровско-стилистичке диференцијације прекмурске књижевнојезичке варијанте. Она испитује особине протестантског катехизиса на основу *Vöre krsztánske kratki navuk* (1754) Ш. Кјузмича и позива на систематско прикупљање и проучавање рукописних проповеди, што је битно не само за попуњавање празнина у историји прекмурске књижевнојезичке варијанте него и због околности да је управо на словеначком панонском простору најтрајније очувана Ћирило-Методијева обредна терминологија.

Сложена међусобна прожимања међу различитим регионалним варијантама словеначког књижевног језика пропраћена су и на основу упоређења трију популарних верских књига с краја XVIII и почетка XIX века које садрже приче Светог писма. Њихови аутори М. Кјузмич, М. Равникар и П. Дајнко су представници прекмурске, крањске, односно штајерске варијанте.

Књигу заокружује *Догашак* у којем М. Орожен описује своје личне утиске о Одељењу за словенске језике и књижевности на Филозофском факултету у Љубљани током четири деценије.

У својој четвртој књизи М. Орожен систематизује огромну количину информација, које би могле послужити као грађа за састављање енциклопедије словеначког књижевног језика. Поред тога, у саме расправе она укључује бројне аутентичне текстове из свих истраживаних периода који, посматрани у њиховој целини, чине својеврсну антологију. На тај начин ауторка не само што поставља своје теоријске тезе на стабилну емпиријску основу него пружа могућност и читаоцу да изведе своје самосталне анализе и запажања заснивајући се и на тешко доступним и неистраженим списима.

У широј семиотичкој перспективи идеје у књизи кореспондирају са сликом на насловној корици – *Tihožitje z leščerbo* (1964) чији

је аутор Албин Лугарич. На слици је приказана полутамна соба са сатом на зиду и столом на којем леже отворена књига, кључ и леščerba. У Словеначком етимолошком речнику М. Сноја је забележено да се реч леščerba састоји од ствнем. Liecht, нем. Licht – ‘светлост, светиљка’ и ствнем. Scherbe, нем. Scherbe – ‘глинени суд’, с првобитним значењем ‘петролејска светиљка у облику глиненог суда’². Главна идеја у лингвистичким расправама М. Орожен је да у контексту универзалних законитости које формирају словеначки језик као инструмент културе буду утврђене и адекватно осмишљене духовне вредности које су се током векова сачувале у словеначким дијалектима и књижевном језику. Са своје стране слика на корицама сугерише читаоцу да се универзални симболи сата, књиге и кључа не могу у датом простору видети ако их не осветли словеначка леščerba.

*Најга Иванова**
Универзитет у Љубљани
Филозофски факултет

² М. Сној. Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997, 299.

* naida_iv@yahoo.com